

Enfrontats per idees, pero amics

Rebolica de recorts valencianistes

Manuel Casaña Taroncher

Conferencia pronunciada el 10 d'abril del 2003.
Saló d'Actes de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana.
Valencia ciutat.

Senyores i senyors,
bona vesprada, amics:

Amics valencians i, pense que no m'equivoque, també valencianistes: Quan el professor Juli Moreno em va invitar a que els parlara hui yo ací, li vaig preguntar: "¿Sobre qué?" Em va respondre: "De lo que vosté vullga". Llavors, li vaig dir que ho voria, perque això tan indefinit com complaent "de lo que vosté vullga" em resulta més difícil per a mi que quan vaig sobre un tema en concret. Perque si soc yo el que elegixc el tema, pense tantes coses, faç tanta tria que, a la fi, me quede sense elegir res. En canvi, si se me dona una idea inicial, o, simplement, em donen el títul, veig com, en prestea, el meu cervell desfà el cabdell i poc s'enredra. I és perque a mi em passa –en lo valencià- com en l'art li succeïa a Picasso i dia: "Yo no el busque, yo me'l trobe." Casi, sense voler, m'ix corrent el desenroll, per aclarir l'idea a la meua manera; clar que també hi ha que dir-ho tot, que de vegades em passa com ad aquells espontàneus que boten la barrera i es tiren a l'arena en un dir Jesús, i són pocs els que els aplaudixen; ans al contrari, si no corren, els agafa el bou o la policia en la plaça. Aixina que pel motiu d'eixa rebolica de neurones que les tinc a voltes bollint, les taranyines que se me colen pels racons del cervell, i els ulls, pel temps, que si no me regalen catarates, les dioptries me van en augment, lligc menys que abans. Per lo tant, vaig a fer lo més còmodo per a mi, que és parlar-los a vostés, cóm raone en els amics de treball, si me'ls trobe pel carrer. Caminem cap a Viviers o baixem al llit del riu i allí, plàcidament, escomencem a parlar. Recordem lo que ferem de jòvens i ara no podem fer: ni treballar com a hòmens, ni jugar com a chiquets. I atres coses que no nomene perque tot canvia com dia el meu amic Vicent: "¿No trobes tu que les chiques d'ara són més boniques que les del nostre temps?" No sé si aixina serà, pero per lo que veig sé que nos ensenyen més... o em pareix. Per això traguem a rogle de la charreta recorts que nos entretenen i, tot seguit, nos passa com als cigrons quan s'arremullen o els posen al bull a foc lent: s'estoven i estan més blanets. Vullc dir-los en açò que, a la vellea, els recorts són els millors amics. Recorts que tot home major ne té una sària i, a voltes, l'andana plena i els trau a passejar quan el conviden, com ara, a parlar.

Gràcies a Deu que fins hui, a mi, no me falla molt la memòria. La conserve prou potable i quan es tracta de parlar, sobre tot dels meus 50 anys en Las Provincias, o dels 40 en el Colege Sant Jaume Apòstol de Moncada, o dels dos anys en la Biblioteca de don Nicolau Primitiu, les vivències les tinc clarividents.

Recorts que foren prenyats més per la casualitat que buscats, puix vaig tindre la sort de nàixer en Moncada (sense “t” que ya és bona sort) i entrí a treballar en el diari Las Provincias, per desgràcia, a la mort de mon pare quan yo tenia només 15 anys. Tant en aquell taller, com en l’escola, com en la biblioteca-llar d’en Nicolau Primitu el meu parlar era el valencià, excepte quan, per normes de cortesia –si pensava que l’interlocutor no sabia el meu idioma-, ho feya en castellà. O si algú, en autoritat, t’obligava a expressar-te en la llengua de Cervantes.

El meu valencià d’ahir i el de hui és el mateix: el valencià planer que no me’l va fer canviar ni el PSOE ni al traure’m el grau superior de valencià de l’ICE. Es dir: el d’anar per casa i pel carrer. Que era idèntic al que parlava en el mateix despaig d’En Nicolau i com el de tots els que entraven en ell: Almela i Vives, Emili Beüt Belenguer, Beatriu Civera, Frederic Moscardó, Joan Valls i inclús Sofia Salvador i Momferrer, qui encara que filla de Carles Salvador el seu parlar era senzill i genuí com ara li volen dir els acadèmics de la llengua eixa fraguada pel PSOE en aquiescència del PP. Vullc fer constar ací que aquells personages notables del valencianisme no tenien cap vergonya en parlar com la majoria de la gent del poble, que no era com parlen els de Canal 9 i quatre coents de l’Universitat que estudien les paraules abans de dir-les als alumnes i canvien el *chip* de la seua llengua quan tenen, pel costat, als paisans del seu poble, per si acas...

Be, puix si aquells: mossén Sorribes i Gramage, Mascarell i Gosp i no digam el de Castelló de Rugat, Soleriestruch, parlaven en clara senzillea, no sé per qué a l’hora d’escriure ho feyen tan estranyament. Eixa era la pregunta que yo li feya a en Nicolau i a Ferrer Pastor, esperant resposta que m’acomodara. Mai em varen convèncer dient-me que com hi ha dos formes de parlar una coloquial i l’atra culta, és en la culta la que cal escriure i ixcà es poguera parlar. Yo els dia que si acàs, ne serien tres: una popular, l’atra culta –que tindria un nivell més o manco alt segons els estudis del parlant- i l’atra la cultista que és aquella que solen emplear els científics, els investigadors, és dir, usant paraules molt més rebuscades, pero que entre ells és la clau per a entendre’s millor. Alguna cosa aixina, pero al revés, com és l’argot que usen molts jòvens o el dels lladres, *drogates* i policíes... que ells el coneixen més be que els atres usuaris de la llengua que no entrem en cap d’esta tribu. Pero lo que se sol fer hui en dia en les escoles, ràdio i televisió és emmaixquerar l’idioma –per a massacrar-lo després- no soles l’escrit sino també el parlat, perque, sabeu, pretenen transvasar-nos una fonètica aliena, la catalana, sobre la nostra valenciana que és personalment rica en dolçor en qualsevol comarca del Regne de València. I és per lo que a més d’un li solc dir: “Home, no me faça riure, que un chiquet és un chiquet i un nen un noi en chicotet. Perque sent els dos menuts està clar que els dos no duen barret.” Pero sí que a l’hora d’escriure hi ha formes més correctes que unes atres, més arcaïques o més plenes de cultismes, i no cal abusar d’elles només perque sí, ya que lo poquet agrada i lo segon dona oix, al que ho llig o ho escolta.

Per això ara quan me diu algú que soc secessioniste em somric. Com ho farà la senyora Figueres –per ser molt pilla o estar en la figuera- o perque li passa com a la Joana del cantar: “A la Joana se l’emportaren els moros i no plora; no li sap mal ser mora.”

Be, puix esta senyora, no fa molts dies nos va dir, sense cap vergonya, que l’idioma que beneix la nova Acadèmia no serà un, si no que ne seran dos: un serà el de la llengua genuïna, que és com dir l’autèntic i llegítim, el que reflectix el propi idioma

d'una època, per als menuts i, l'atre, el cult, que és el que obligaran a impartir en el bachillerat. I miren si serà casualitat que eixe és el mateix que parlen els catalans. Donarà per lo tant com a resultat que qualsevol monyicot català- parlant podrà servir de professor de català als valencians i els valencians estarem tota la vida sent aprenents d'una llengua que nos la volen impondre. Pero, en fi, del mal el menys: ya no nos diran secessionistes, nos motejaran de genuïns, nos llevaran l'afegitó de *feixistes* i aixina guanyarà el nostre perfil en l'apreci social.

Pero tornem a lo que anavem, puix com dia el meu companyer Vicent Escandell, fill de Carcaixent: "No vullc polemisar ni tinc talla per a fer-ho en els escritors. No soc ni erudit ni filòlec, soc un valencià que vol a la seua terra i a la seua llengua", la meua des de ya fa 71 anys, per ara, en la que m'han ensenyat a parlar i a ser respectuós en els atres valencians".

Comprensió i discrepància

Yo la comprensió dins de la discrepància la he coneguda i l'he vixcuda de sobra en Las Provincias, i en casa d'En Nicolau, casa sempre oberta als valencians estudiosos, on lo que més primava era l'amor a València, el companyerisme i l'afany de defendre tant la paraula com la terra i tots els productes del camp. Molt sobre taronges parlava don Martí Domínguez en Vicent Escandell com també en Francesc Ferrer, el de la Font d'En Carròs, i molt també d'arròs en Peris de Sueca i en Gimeno de Catarroja, igual que en mi comentava en Nicolau sobre les nàvels de Moncada i les bones que collia ell en el seu hort de Massarrojos. O me comentava les seues investigacions per les Paretetes dels Moros, la Torre de Bufilla i les Coves del Tos Pelat i de cóm li agradava olorar l'alfabeguera, planta que la mimen en Bétera. En estos dos llocs de treball –biblioteca i periòdic- l'idioma era el mateix, el genuí. Tant el de Ferrer Pastor com el de don Nicolau puix si un era de la Font, l'atre, de Sueca; com el de don Martí, fill d'Algemés, i com el d'Estellés, de Burjassot... Excepte, que a voltes, a en Nicolau, sense voler, se li escapava alguna que atra paraula de l'inventor Pompeu o un arcaïsme que prenia al vol de tant que llegia a Roiç de Corella i era quan a l'estranyar-me m'explicava el seu significat, o es reïa com un donyot.

Ara parlém de despistats

No sé si sabran vostés que tant Francesc Ferrer Pastor com Josep Giner Marco eren molt despistats els dos. Si Giner a sovint s'oblidava del capell, Ferrer de vegades venia al treball sense haver sopat. Aixina que, com havia estat redactant fichetes fins l'hora d'entrar al periòdic, pel taller allà a les deu de la nit apareixia la seua esposa Vicentica en un plat de creïlles o de faves fregides en unes llonganices per a que el seu marit sopara mentres llegia el diari que corregia. Només vore entrar a la dòna (ell vivia al costat dels tallers del diari en el que ahir era carrer de Jai Alai i hui és de José Ombuena) en el plateret en la mà, hi havia un plural somriure. Somriure com aquell que es produí un dia quan arribà carregat de papiers i en un llibre embolicat, que havia arreplegat de Correus i ni temps havia tengut d'obrir-lo encara, i a l'aplegar a la seua taula li caigu, junt a un montó de fichetes, per terra. Una atra nit, a l'hora de l'almorzar que soliem fer-lo a la una de la matinada, ell va i em diu. "Manolo, ¿has vist per ahí damunt el meu entrepà?" "No, li vaig dir. Yo he vist que duya un envoltori, eixe paquet

que està allà". El va destapar i era el *Tirant lo Blanch*. I em va dir: "èl, ara, qué faré?" "Senzill, li responguí. Pégue-li un mòs al Blanc i, si el troba dur, espere's i es repartirem el meu almorzar." Clar, que com yo no me callava res, això ho vaig comentar pel taller i redacció i eixa nit el despiste del corrector fon motiu de riota, de noble carcallada, que Ferrer escoltava impàvit i seré fumant-se un cigarret que ell es rollava en una sola mà gràcies a una estoreta. Fumava com un carreter. Tant que una volta quan nos feren les proves radiològiques preventives en la Mutua Valenciana ad ell li digué el doctor que estava be i a mi que tenia els pulmons més negres que un fumental i, per lo tant que no fumara més. Yo estranyat li vaig dir al doctor: "¡Si yo no he fumat en tota ma vida!" A lo que me respongué: "Vosté no, pero sí ell, i el fum seu es lo que vosté s'ha tragat."

I fum vaig tindre que tragar per ser veí de taula per a corregir no solament el diari sino quan acabavem o ans de començar, missals, llibrets de falla, contes... fent hores extra de treball. Quan paravem era ell per a fumar i yo per a escoltar les traves que trobava per a publicar el seu diccionari de la Rima i yo li parlava dels maldecaps d'escola i de les visites de les mares que t'exigien que feres als fills més sabis, pero que quan aplegaven a casa, els pares, els donaven la corbella per a que anaren a fer brosa, o li tenien el sac de creïlles ple i el cabaç esperant per a que les tallaren per a plantar-les. Poques voltes els deixaven que estudiaren les lliçons en casa: Primer que tot, dien els pares, no hi ha un atre deure que triar fesols, picar l'arròs, moldre la dacsca, donar a menjar als conills o fer els pastat als porcs. I com al chiquet lo que més li agradava era jugar a pilota i a les chiquetes jugar al sambori, a l'escola s'entrava un dia i un atre de mala gana, pero que a l'eixir contents eren coets o chiquets com perseguits pel guarda del terme.

Companyerisme per damut de tot

Fon bon companyer Ferrer Pastor, encara que quan es parlava de valencià en el que hi havia que escriure ni estava yo d'acort en ell, ni mon tio Taroncher, ni Vicent Pasqual, de Castelló, ni Joan Besó, de Patraix, qui fon actor de teatre. Aixina i tot li vaig tindre una bona estima, un aprecí noble, perque va ser treballador infatigable i damunt va tindre la desgràcia de que la seua muller caiguera mala dels nervis. Vicentica –sa filla major, caigué també malalta- no podia ni anar a l'escola. Llavors, yo, que per aquell temps donava prou classes particulars, també anava a sa casa i ensenyava a les seues filles. Pijor encara ho va passar Ferrer quan la riuada li va omplir la casa de fanc. Ni un sol moble va poder aprofitar. Vivia al costadet del periòdic, on entrà l'aigua a una altura de més de tres metros, en una planta baixa de l'empresa Domenech, adossada al taller. Paret migera de la lleteria Larrui. Temps aquell en el que vaig contar en un artícul l'any 1994 en *Las Provincias* titulat "Ferrer Pastor: l'afany constant" recordant les hores que passava, entre una garbera de fiches, a la busca de la paraula que unes voltes les cernia pel sedaç valencianiste i, per desgràcia, moltes atres, no.

L'aire d'aquells dies per l'Albereda també olia a tinta que ara ya no olc. Yo li vaig escriure un artícul quan va rebre el premi de les Lletres valencianes i un atre de condol per la seua mort, com també a Estellés en 1993, pel recort dels dies passats junts quan ni u ni l'atre encara no se declaraven catalanistes. Lo que feren després, pels diners, allà ells. Ferrer sempre em va dirigir la paraula i sabent com yo escrivia no me recriminà res. Estellés, més verinós, si nos creuavem, al pas, de vegades saludava i unes atres no. Aixina i tot quan va fallir li vaig escriure un artícul titulat "La nit".

Lo Rat Penat, per mi, massa ignorat

Tant Ferrer, com després En Nicolau, volgueren els dos acostar-me ad esta llar de valencianisme que és "Lo Rat Penat". No ho varen conseguir ni una sola volta. ¿Cóm tenia que assistir ad aquells actes si començaven a hores en que yo tenia classes o quan estava ya en el periòdic? I és que de chiquet -parle dels meus 15 anys- yo estudiava de matí, per la vesprada dormia i per la nit treballava. Una volta fet el meu Magisteri, donava classes de vesprada, de matí dormia i per la nit el periòdic m'ocupava. Més tart, ya sent professor de francés, donava classe de matí, de vesprada anava a *Sicania* i de nit al periòdic, i dormia... quan podia, hora per ací, hora per allà, en este silló o en aquell racó de taller o redacció. I moltes vegades en el mateix despaig del director -don Martí Domínguez- qui, si feya fret, me dia allà a les quatre del matí: "Quan acabes, Manolo, si vols, ya pots entrar en el meu despaig; yo me'n vaig". Aixina que allí entrava puix s'estava molt més calentet que en el taller i redacció on feya un fret que pelava, perque encara que hi havia calefacció eixa ni s'encenia per no tindre nosatros ni llenya ni carbó.

Un quart d'hora abans d'agafar el trenet Vicent Estellés em despertava i en prou corruixes anavem a l'estació del Pont de Fusta, i pujavem al tren que nos duya a Vicent a Burjassot i a mi a Moncada.

Eren unes matinades serenes, sense soroll de coches ni veus cridaneres a deshora, aquelles en les que en l'Albereda es despertaven casi totes les plantes de les rodalies; les palmeres es pentinaven al rebre el bes del vent i tan a gust ho feyen, que, a voltes, més d'un dàtil melós caïa a terra. Per allí es passejava sempre el perfum enchisador de les magnòlies, el dolç emborrachador dels gesmilers que te donaven el bon dia perfumat pels seus pètals inquietos i blancs com els coloms. O t'aplegava el tímit perfum de les violetes ploroses banyades per la rosada que el riu regalava per estar propet. Riu que el teniem serpejant unes voltes en aigües tarquimoses i verdenques i, unes atres, roges, com la sanc ya que duyen terra de bancals lluntans i de cavallons reventats per fortes pluges montanyenques. Uns atres olors venien també a sumar-se ad aquells; a mesclar-se, com en un idílic edé: el de les roses i clavells dels Jardins del Real o el de la marialluïsa que teniem plantada en el jardí fronterer a tallers, ya que l'entrada de Las Provincias no estava com hui a rant de carrer. Allí hi havia un chaquiós jardí que encara conservava un bresquiller -tot engomat el seu tronc-, una parra, uns dompedros -rojos i groguencs- i un montó d'herbes que creixien lliurement; per ací un timó, per allà un grapat de junça o uns llicsons i la correjola que se n'ixia de la terra i si la chafaves t'emportaves més d'un esvaró.

Aquell trocet de jardí repartia a una part i atra de l'entrada una verdor natural abans d'aplegar a la porta de fusta de tallers i redacció. Lloc que en l'estiu era com una espècie de *hall*. Allí Rafael Marí -ordenança de la Redacció- traïa tauleta i cadires baixetes per a poder escriure don Lucas Ferrer les cròniques que li dictava don Teodor Llorente -mon primer director- "Cròniques d'un setentó".

A la mort del nostre director ya ningú més ni en l'estiu ni en primavera es sentava per allí. Sí que alguna que atra volta eixia don Fernando Lluç, "Patillitas", per a fer encreuats de paraules, o don Vicent Badía per a fumar-se un puro -mai fumava tabaco picat- mentrimentres nos feya esperar a que arribara alguna esquela i poder publicar-

la. No era d'estranyar que algú diguera per tardar: “¿Es l'esquela d'algún mort o d'algú que espera don Vicent que es muiga?”

Entre l'acre olor a tinta i bobines enormes de paper

En eixe taller, en el que per a mi foren sempre tots hòmens vells i sabis i en el que hi havia per l'ambient una olor a tinta, a benzol i a plom que se te pegava no soles als trages que duyes sino també a la pell, passí els millors moments de ma vida de treball. Com en la redacció, tenint a un don Martí viu i creatiu que escrivia més en el taller -damunt dels cavallets d'impremta o en la taula del corrector- que dins del seu despaig; més tart -passada la riuada- a don José Ombuena, home seriós, pero no manco amable i candorós que els altres dos. Ad ells els va seguir en la direcció Mª Consuelo. Era un pur coet -i ho es- escrivint la seua columna planera, en la que te desperta i denuncia cada dia lo més crític de València. Valenta periodista d'ahir en el meu diari, i més d'ella, per supost, i hui en el Diario de Valencia. Durant la seua direcció *Las Provincias* arribà a tindre la major tirada de sa llarga vida; aplegaren algú dumenge a raspar els cent mil. Deixà el periòdic en 60.000 i, ara, té una escassa tirada de 30.000. Lo que fan alguns, altres desfan.

També vaig tindre a Paco Puche de director. En eixe temps fon quan deixí de publicar en *Las Provincias*; puix me'n vaig anar uns mesos als EE.UU., per a estar en mon fill Víctor i al tornar vaig comprendre que les meues cròniques me les perdien i poques me les publicaven, lo que indirectament propicià que yo els diguera: “Ahí vos quedeu”.

Mª Consuelo es va enterar i al poc de temps en el *Diari de Valencia* comencí a escriure. Allíestic i si no me publiquen tant com abans en *Las Provincias* ho agraixc, perque aixina tinc temps per a estar en els meus nets i escriure atres coses més assossegat: contes, versos, comentaris, cròniques d'un temps passat. Contes que els enquaderne per als meus nets; versos per als amics que me'ls demanen. Cròniques que me les garde per a l'estiu i les envie al periòdic i puc estar sense fer res o llegint a Stendhal o Mistral -el qual era amic del pare del meu primer director- el vellet de don Teodor. I mentres, escoltant el concert que me regalen les descarades merles i els harmoniosos rossinyols que no me deixen un gra de moscatell si no m'alce yo abans que el sol.

Personages i més personages

Personages del món valencianiste dins dels meus recorts ne tinc alguns en la memòria i ad atres en el cor. Vaig conéixer, primerament, al fill del poeta llorejat don Teodor, al que yo li contava quant admirava a son pare i m'atrevia a recordar-li “La barraca”. Poema que comença: “Com la gavina de la mar blavosa/ que en la tranquila plaja fa son niu...” I ell em sonreïa igual que en el mateix poema dia son pare: “Tot riu entorn; va l'aigua cristallina/ corrent entre pomells de lliris blaus;/ sorolla dolçament la mar veïna;/ mouen els arbres ventijols suaus;/ i si el fillet dormit a la mamella,/ mira a l'esposa, i calla, ou a lo lluny/ llarga cançò de l'home, que la rella/ enfonsa ab valent puny.” Allí també vaig conéixer a Josep Mª Bayarri -escritor, poeta i escultor-, que fon també corrector de *Las Provincias*. Ad ell li vaig llegir el meu primer llibret de poesies. Un llibret íntim de versos titulat “Margarites del meu cor”. Em va dir al llegir-lo: “Molt

be, chiquet, pero no te quedes a soles en este ram de margarites en la mà. Se te poden semar. Escriu més i ho farás millor.” (Fon Bayarri un ardent valencianiste, anticatalaniste furibunt -autor de “El perill català”-, inquiet i ardent polemiste, de personal antinormativa per a escriure, puix es basava en una plasmació fonètica).

El mateix llibret de versos, un atre dia li'l vaig fer llegir a Ferrer Pastor i me'l va corregir tant que de tantes correccions que tenia el meu original ni el coneixia yo. D'aquelles margarites no me quedà ni un sol pétal sà, tots tenien taca de correcció. Aixina que el vaig guardar en un calaixet de la meua còmoda i allí es va quedar fins que un ratolí un dia –pareixia que li agradava la meua poesia- se me'l va menjar. Ahí és quan se me varen acabar, per un temps llarc, les ganes de versar.

També vaig conéixer a Andrés Cabrelles –tio del fotògraf de Las Provincias (Cabrelles Sigüenza), a don Eduardo Lòpez Chavarri, a Martí Domínguez, a Morante Borràs, a Piles Ros, és dir a grans figures dins del valencianisme, pero sense cap de dubte fon en Nicolau Primitiu –del que vaig parlar fa uns dies en el Palau dels Scala- el meu admirat mestre. D'ell i de la seua esplendidea havia d'haver prés model tota la burguesia valenciana que, per no sentir el valencià, ni soltà ahir un duro ni hui un euro -que val més- per a fer el nostre Regne com deuria, si no tingueren tanta tacanyeria. D'este gran home, En Nicolau, sí que m'enrecorde que quan ad algú li faltava alguna pesseta per a pagar l'edició d'una obreta, per a que pareguera que no feya cap almoina li dia a l'autor: “¿Quànts llibres vol que li compre yo: 10, 20, 30...?” D'esta manera obrava tirant mà a la seua cartera, a voltes sense ni vore el llibre pel que li pregaven el favor.

De despistats va la cosa

Allí en el pis dalt de sa casa, de Gregori Mayans, 8, on tenia la seua biblioteca, solia vore molt a sovint a Giner Marco, el colaborador de Francesc Ferrer Pastor en el “Diccionari de la Rima” en l'any 1956 com de les “Lliçons d'ortografia” i “Vocabulari castellà-valencià”, de 1960. Era Giner un home grandot, desgavellat al meu paréixer, poc atilat en el vestir –com si ho era don Nicolau- i sempre, sempre anava en moltes corruixes. Era vore'l aplegar, llevar-se el capell i escomençar a buscar per les estanteries el llibre que volia. De vegades, ni conte es donava que per allí estavem Miquel Piles -germà de l'historiador-, ni Vicent Ferrer -nebot de Ferrer Pastor- ni yo. Quan tropeçava en algú li dia: “Caram, ahí estava vosté. Perdó, bona vesprada.” Portava una carpeta blava –d'eixes de gometes-, l'obria i es furgava en la bojaca per a traure una llapissera. I tardava en traure-la, puix pareixia com si aquella se li escapara per algún forat de la bojaca. Si no podia, desistia i furgava en una atra bojaca i te dia si miraves: “Ne porte vàries. No vullc perdre temps buscant-les.” I és que en veritat, traure-la li costava. En fi, que de tant aqueferat que venia, escrivia de peu. Don Nicolau sempre li solia dir: “Sentes, sentes; no tinga tanta pressa”, mentres el mirava per dalt de les seues ulleres posant un somriure amable com dient: “Ya vorem, en acabant, qué és lo que se li oblida, si el capell, un llibre o la tovallola.” Quan Giner prenia la nota, no creguen que la posava en la carpeta; trencava un trosset del paper on l'havia escrita i se'l guardava en la bojaca, be en la de dalt de la jaqueta o en una del pantaló. Encara que també dia que lo millor seria que se l'adeprenguera de memòria que molta ne tenia per a la lletra i poca per ad atres coses. Igual es deixava un llibre, que un paraigües o el capell, per lo que un dia vingué a Las Provincias preguntant si havíem

vist un paraigües seu per correcció i yo li vaig dir: “¿No se'l deixaria en casa d'En Nicolau, perquè yo el vaig vore entrar en ell ahir?”

Pero quan yo li comentava una nit a Ferrer lo molt despistat que era Giner m'amollà: “Molt despistat serà pero no se va oblidar d'anar a cobrar el premi de les Lletres Valencianes, el milló que nos va donar l'Ajuntament per fer els dos el “Diccionari de la Rima”. I és que resulta que quan va anar Francesc Ferrer a cobrar-lo ya havia estat Josep Giner i s'havia endut el milló. “iTindrà morro, el tio collons, en la falta que me fan a mi els diners!”, diria Ferrer.

I és que dificultats econòmiques, penúries, i no minses, ne va tindre de veritat Ferrer ans de publicar el seu llibre, ya que no totes les imprentes li'l volien editar. Aixina que ell, desesperat com estava, inclús va intentar picar-lo en la monotip del Carrer de la Mar que era on estava l'Editorial Federico Domenech i no en les linotopies de l'Albereda o tallers del diari. També va tindre que buscar-se subscriptors, vendre el llibre casa a casa, i després passar a cobrar-lo cada semana o cada mes. Portava rebuts sempre en la cartera. Recorde que per aquell temps es quan tingué que anar-se'n a viure al Cabanyal, i ya n'erem u més per a juntar-nos camí de l'Estacioneta del Pont de Fusta. Erem: Vilata i Martí, linotipistes que agafaven el tren de Paterna, Ferrer el del Grau i Estellés i yo el de Bétera.

“¿Sant Miquel, de Lliria? No, dels lladres”

Ara els contaré per qué dia Ferrer això.

Puix resulta que el dia de Sant Miquel, solia haver a les sis del matí una gran cantitat de gent en l'Estacioneta del Pont de Fusta volent prendre el tren de Lliria. De tants que se'n juntaven no cabien ni dins de l'estació ni pels molls. Passaves roçant-te en uns o atres, fins que podies accedir al teu tren. Per mig d'eixes roçadures a més d'un li faltaven després les claus de la casa o els diners. Aquell matí, a Ferrer, la cartera. La va buscar per tota sa casa i res, no la va trobar. Com no li apareixia se'n va anar a l'estació i allí li preguntà a la Policia si havia aparegut. La Policia li va dir: “Vosté és el que fa 18, per ara, que s'ha quedat sense cartera, aixina que tinga paciència i pregue per a que qui l'haja furat siga un professional. Si té eixa sort, la cartera li apareixerà.” (Clar que açò que els he dit ho digueren en castellà, per supost.) I aparegué. Als poc dies, li tornaren la cartera pel correu. Només li furtaren els diners, pero els sagells li'ls deixaren, aixina com tota la seua documentació i els rebuts que duya del Diccionari per a cobrar. I lo curiós és que li deixaren una noteta en castellà dient-li: “Gracias por la entrada de fútbol. A la otra vez no lleve tantos papeles. Lleve más dinero.” Ferrer, en agraïment, va escriure en el periòdic un artículo titulat: “Los ladrones, sí, són gente honrada” i en ell donava les gràcies als *furtamantes* per no haver-se quedat en tots els paperots que duya, que no valen res per als lladres i ausades que maregen al que els pert.

Be, com els dia, Ferrer Pastor anava de casa en casa dels adinerats que coneixia que eren bons valencians pregant l'almoina per a pagar lo que devia a l'administració de Las Provincias. Ho va pagar, al fer-li forta rebaixa els Reyna, i també don Nicolau, qui li va tirar una maneta puix li va comprar 50 diccionaris a mil pessetes cadascú. També li ajudaren Enric Durán i Tortajada, Salvador Ferrandis Luna, el patriarca Gaetà Huguet, Enric Matalí –molt amic d'ell-, Carles Salvador, Ricart Santmartí, Soler i Godes i Francesc Soriano, qui era per aquell temps l'administrador del diari *Levante*, periòdic

en el que Ferrer Pastor va perdre una mà, tallada per la rotativa sent peó de maquiniste. Més tart, passà al diari *Jornada*, del que Josep Mª Arraiz era el director, i allí va tindre de companyer de treball a Masiá, persona, dien, d'un fort caràcter. D'ahí que havent tingut fortes desavenències en el seu companyer, demanà a don Enrique Reyna entrar en Las Provincias ya que el nostre corrector Lleopolt Piles estava prou malalt. Yo ya era mestre per aquells dies i també vaig demanar aquella plaça, pero me va dir don Enrique Reyna: "Para ti quiero cosa mejor." Aixina que vaig callar i als tres mesos, per culpa d'haver eixit equivocadament el premi de la sort grossa de Nadal, estant de corrector únic Ferrer, me posaren d'ajudant seu. I allí vaig estar fins que em vaig jubilar. "La otra cosa mejor" mai la vaig vore, pot ser perque res vaig demanar, puix yo en poc em conforme, pero sí me deixaren publicar sempre tots els directors que allí vaig tindre. Be, puix, com els dia, Ferrer es barallava constantment en Masià i deixà de treballar en *Jornada*, començà llavors a ser el corrector de *Deportes*, semanari que publicaven en els nostres tallers els dilluns, i quan es va morir Lleopolt Piles passà ya a ser el corrector del nostre diari.

Entre el fum, ferem diaris i devinguerem amics

Molt de temps el vaig tindre al costat i ell me va tindre a mi. Es ferem no soles companyers si no també amics; amics en tot manco en idees valencianistes. Estavem per la nit junts, de vesprada anava yo a sa casa a donar-los classe a les filles –sense cobrar un clau- i de matinada també llegiem algún que atre llibre o missal que d'alguna impremta el duya per a corregir-lo. Aixina arribarem a llegir el cens en tres ocasions, puix es publicava cada cinc anys, crec, puix no ho recorde molt be.

La nostra relació fon tan normal que, sabent ell cómo escrivia yo, després d'anar-se'n del periòdic –quan va fundar l'impremta Ferma- me visitava en la redacció sent yo el corrector i em felicitava per lo que escrivia. Mai em va desqualificar per l'ortografia que yo empleava –aquella sense accents, la de les Normes d'El Puig- ni yo li dia per que yo no seguia les de Castelló. Ell açò massa ho sabia perque en *Guión* -periòdic que els treballadors internament publicavem- ell solia defendre el català i mon tio Taroncher i yo el valencià. Com uns atres dos, Pasqual i Besó, que se juntaven en cròniques per a atiar més i més la crítica anticatalanista puix els dos, actors de teatre aficionat, eren molt valencianistes; com també Nàcher, Isidre Nàcher, linotipiste i poeta d'excepció.

Moltes crítiques va tindre que aguantar-se dels seus propis companyers de treball pel seu Diccionari. De Ferrandis –pare de Mariví-, de Durà, de Blat, primer pel vocabulari, i poc després pel *Diccionari de la Rima*, del que li dien: "massa s'arriba al pesebre catalaner". Pero Ferrer tenia la seua idea, sabia, perque no era un babau, que amparant-se en l'unitat de la llengua tindria millor mercat el seu diccionari. Les crítiques dels seus companyers li esvaraven, segurament. Per tot açò, o perque no li agradava que el tildaren de catalaner, al següent diccionari que feu li posà el títol de *Diccionari General*, ambigüitat estudiada prenent d'eixa manera paréixer que eixe diccionari no era un calc del de Pompeu Fabra. D'esta manera el va publicar en 1985. Recorde que per aquell any vingué a Las Provincias –ya estant en Vara de Quart- acompanyat de la seua tercera dòna –puix Vicentica i Amparito ya havien mort- i em pregà que li diguera a Mª Consuelo si havia rebut el "Diccionari General", puix ella no li havia publicat cap de recensió. Vaig entrar en la direcció, parlí en Mª Consuelo Reyna i li preguntí si havia rebut el "Diccionari General". Em va contestar: "Sí lo he recibido,

pero yo no sé ese diccionario de qué idioma es. Como no es valenciano, dígame que no le vamos a publicar ni una sola línea en el diario.” Pero com també yo li havia dit si ell la podria vore em digué “Si quiere verme, que pase.” Li ho vaig transmetre a Ferrer, este posà mala cara i sense despedir-se dels altres companys em donà un abraç i se’n va anar. Ya no mai tornà al periòdic. Se’n va anar com vostés podran supondre en el cap baix l’ala i dolgut.

Tuf catalaner que el PSOE dugue i el PP no el vol fer desaparéixer

I és ara, quan ya estic olorant el tuf de les paraules que van a entrar en eixe Diccionari nou de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua, que pense que és el moment propici en el que crec que els valencians devem d’anar en molt de tento per a que no nos enganyen. I devem no oblidar aquell refrà guerrer de: “Si m’embrutes, yo et mascare”, perque res bo esperes d’unes regles que ni les vullc ni crec en elles, per lo tant, si no entres en elles no cal que ixques. Perque en tot el temps que estic en este món i ya són 71 tacos d’almanac, mai he sentit paraules catalanes en boques valencianes (excepte en les dels catalanistes). Veritat és que la llengua parlada no sol usar científismes ni, potser, que li facen falta alguna. Pero si hem estat molts anys com diuen sense regles –lo qual dubte, ya que teniem les d’El Puig- que nos ajudaren a expressar-nos correctament, a l’hora de posar orde a esta desorientació, en la que solem viure els valencians, pense que mai era precis recórrer a veus estranyes.

Si durant anys de prohibició d’ús oficial la nostra llengua ha estat corrompent-se, lo pertinent és rehabilitar-la, refer-la, pero procurant no perdre lo que el poble ha vingut parlant, eixa la seua manera senzilla d’expressar-se, en la seua particular fonètica, ho dic una atra volta, sense recórrer al català.

¿Per qué hem de permetre caure en les normes d’una llengua estranya?

¿Per qué hem de renunciar a una personalitat que tenim, tirant mà en tota la desvergonya del món de les normes dictades per l’Institut d’Estudis Catalans?

¿No tenim nosatros entitats –com esta en la que estem- i personalitats sobrades dins del valencianisme de les quals prendre eixemple?

El Pare Fullana lluità per a no tindre mescles de cap espècie, com ho feu i ho fa encara el pare Guinot, com ho feya Josep Boronat, que tots vostés be conegueren, com ho defen Xavier Casp, el doctor Primo Yúfera, i escriptors, tant jòvens com vells, que ne conéixen vostés i yo molts. Hi ha de sobra fonament per a fer l’edifici de l’idioma usant els útils necessaris, fugint de la barreja cult-catalanera que acabarà per portar-nos de cap. Tenim Lo Rat Penat, la Real Acadèmia de Cultura Valenciana, la AELLVA, el GAV, El Piló, el Grup Il·licità “Tónico Sansano”, la Cardona Vives... en fi, moltes honroses entitats, per a fer de sobra, ben feta, eixa obra. Pero ha segut l’Acadèmia Valenciana de la Llengua (catalana) –davant de la passivitat d’uns polítics que poc senten lo que el poble sent, en la benedició de l’Iglésia i el goig sancer de l’Universitat- la que ha fet que minve la flama sagrada de la llengua valenciana, imponent-nos la catalana, pels miserables diners.

Si per l’Autonomia podem apartar-nos d’un centralisme, crec que devem evitar caure en un altre. Fem tots força, vosatros jòvens més, per a mantindre-nos independents, almenys siga en el parlar i en l’escriure. Més o manco científic, que siga nostre. No volem res ni deixat ni regalat; nos pòt costar car.

Parlem i escrigam la llengua dels nostres pares i dels pares i yayos dels nostres pares, en la fonètica d'ells i no en fonètiques prestades, rares, que ni entenem ni volem entendre; no esperem –ni devem consentir- que els nostres fills o els nostres nets, quan vinguen d'escola nos diguen que no sabem parlar, que mai hem parlat be; seria una vergonya.

Ací em quede i ací acabe. Vos desige lo millor, que per a mi és: ser valencià i no renegar de lo teu. I si voleu un consell vos en dic un: Sigau indulgents en els demás i, en vosatros, severs. I no tingau por ninguna, perque tant com plou, el vent, pel temps, ho eixuga.

